
Kókai Nagy Viktor¹:

A kezdettől fogva tevékenykedő ördög

Abstract:

„The Devil is working from the Beginnings”

The study intends to find out the origin of Satan and his rule over human beings as it is used by John’s terminology, “from the beginnings”. First, the work throws a light on what is the characteristic of “from the beginnings” expression in the use of literature attributed to John. Then, two passages will be examined where the beginning of the Satan’s work is mentioned. This two text will be compared and selected scholars’ argumentation will be analysed. Having presented the various views (e.g. H. J. Klauck, Bolyki J.; J. Beutler; F. Vouga or (U. Schnelle; J. M. Lieu), it is not the intention of the study to take a stance on any side. Finally, the result of our reflections on the topics will be summarized for the reader.

Keywords: Satan, from the beginnings, in the beginning, the literature from John, Johannite tradition

1. A „kezdettől” jelentése a jánosi iratokban

Köztudott tény, hogy János evangéliumának elején ez olvasható: „Kezdetben volt az Ige...” (Jn 1,1); mint ahogyan az is széles körben ismert, hogy ezzel az evangélium szerzője a Gen 1,1 LXX fordítását veszi át, jelezve, Jézus az Ige inkarnációja, aki már a teremtés előtt Istennél volt, aktívan részt vett a világ megalkotásában. Vagyis egy olyan kezdőpontot jelöl a „kezdetben”, aminél távolabb az ember nem láthat. Nem véletlen, hogy az ἐν ἀρχῇ kifejezéssel csupán két alkalommal találkozunk a jánosi iratokban az evangélium első két versében. Ennél többet erről a kezdetről az evangélista nem akar és nem is tud mondani. Ennél sokkal gyakrabban jelenik meg a „kezdettől”.

Az evangéliumban Jézus cselekedeteihez kapcsolódva jelzi azt a pontot, amikor elkezdett egy bizonyos tevékenységet (Jn 2,11; 6,64;

¹ Kókai Nagy Viktor, a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának oktatója.

8,25; 16,4), vagy a tanítványok közösségére utal egymással és Jézussal, aminek kezdőpontját nyilván a megismerkedésük, elhívásuk és ennek az elhívásnak az elfogadása jelenti (Jn 15,27). Csupán egy kivételt találunk az evangéliumban, ahol nem ebbe a körbe sorolható tevékenység kezdőpontjára utal, ez pedig a Jn 8,44, ahol Jézus az őt támadó zsidókról jelenti ki, hogy nem Ábrahám fiai, mivel Ábrahám nem akarná őt megölni, hanem az ördög fiai, aki kezdettől fogva embergyilkos volt: *„Ti atyátoktól, az ördögtől valók vagytok, és atyátok kívánságait akarjátok teljesíteni. Embergyilkos volt kezdettől fogva, és nem állt meg az igazságban, mert nincs benne igazság. Amikor a hazugságot szólja, a magáéból szól, mert hazug, és hazugság atyja”* (Jn 8,44).

János első levele az evangéliumhoz hasonlóan kezdődik: „Ami kezdettől fogva volt...”. A semleges nemű névmás (4 alkalommal az 1Jn 1,1-ben)² azonban bizonytalanságot okoz az értelmezésben. Vannak kutatók, akik a levél első négy versét az evangélium prólógusa „első kommentárjának” tekintik, mindazonáltal, ők is úgy vélik, hogy itt nem a teremtés előtti, abszolút kezdetre vonatkozik az $\alpha\pi\alpha\rho\chi\eta\varsigma$, hanem „az élet Krisztusban történt megjelenésével meg az igehirdetéssel kapcsolatos ez a fogalom”.³ Persze számos más javaslattal is találkozunk. Ezek szerint a „kezdetben” az inkarnációra, Jézus életére, nyilvános működése kezdetére, a húsvéti eseményekre, a jánosi közösség megalapítására vonatkozna. Az azonban mindegyikben közös, hogy valamilyen a történelemben megragadható eseményt feltételeznek a háttérben.⁴ Ha pedig a további előfordulásokat vesszük alapul, még megalapozottabb valamilyen az időben, a történelemben megjelenő eseményre gondolni, amit a „kezdetből” konkretizál: Jézus igehirdetése (a szeretet parancsához kapcsolódva – 1Jn 3,11; 2Jn 5 és 6), ill. a jánosi hagyomány, a közösség létezésének kezdőpontja (1Jn 2,7.13.14.24). Feltételezhető, hogy ez a homályos utalás a kezdetekre

² Részletesen a kérdéshez Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 75k.

³ Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 72. F. Vouga szerint, a kifejezés a kijelentés őскеzdetére utal, eltérően a Jn 1,1 ill. Jn 8,44 és 1Jn 3,8-tól (Johannesbriefe, 25; vö. továbbá 13k).

⁴ Lásd Klauck, Johannesbrief, 58–60; Lieu, The Theology, 87k.

tudatos lehetett a szerző részéről és a megfogalmazott tanítások autoritását kívánja alátámasztani: aminek a kezdetére utal a szerző, az nem egy tradíció, sokkal inkább élő szó, amit hallani és hirdetni lehet, ez pedig egy „kérügmaticus közösségre”⁵ utal. A hirdetett szó hitelességét pedig a kezdetekhez visszanyúló kontinuitás⁶ garantálja.

Ismét csak egy kivételt találunk, az 1Jn 3,8-at, ahol az ördögről tudjuk meg, hogy kezdettől fogva a bűnt cselekszi, ill. az is kiderül, hogy akik a bűnt cselekszik, azok tőle vannak, az ő munkatársai: „Aki a bűnt cselekszi, az az ördögtől van, mert az ördög cselekszi a bűnt kezdettől fogva.” (1Jn 3,8). A levél szerzője tehát itt a kifejezés felvételével arra utal, hogy az ördög működésének van egy kezdőpontja. Majd még ugyanebből a versből az is kiderül, hogy Isten Fia megjelenésére éppen az ördög térnyerése miatt volt szükség, mégpedig azzal a céllal, hogy a munkáját lerombolja.

Megállapíthatjuk a fentebbi vázlatos áttekintés alapján, hogy a „kezdetből” minden esetben egy későbbi időpontot jelöl, mint a „kezdetben”. A „kezdetből” az idő egy bizonyos pontjától fogva jelzi valaminek a megjelenését az emberiség történetében, amikor valami/valaki belép az időbe. Ugyancsak látható, hogy az ördög tevékenysége korábban veszi kezdetét, mint Jézus testet öltése és földi munkálkodása, valamint ebből adódóan a jánosi kör életre hívása. Mindez ropant nagy felfedezésnek persze nem tekinthető, az viszont még további vizsgálódást igényel, hogy mikorra helyezi a jánosi teológia a gonosz belépését a világba, ill. ez milyen következménnyel jár az emberre nézve. Ezért most arra a két kijelentésre fókuszáljunk, ahol erről számolnak be az írások szerzői.

⁵ Lieu, *The Theology*, 30. Ennek megfelelően „Isten szava” sem krisztológiai titulussal, hanem az, amit hallottak és megőriztek, olyan, mint a parancsolat (1Jn 2,5-7), amit meg kell tartaniuk – i. m. 31. A parancsolat kifejezés alkalmazásához a jánosi levelekben lásd továbbá Beutler, *Studien*, 21–24.

⁶ Vouga, *Johannesbriefe*, 46.

2. Az ördög ténykedésének kezdőpontja és ennek hatása az emberiségre nézve

2.1. Az 1Jn 3,8 értelmezése

A levél struktúráját spirálhoz szokták hasonlítani, újra és újra visszatér egy korábban kifejtett gondolathoz, amit új elemekkel egészít ki. Ez a spirális szerkezet nem pusztán egy irodalmi stílus-technika, hanem a gondolkodás struktúrájának kifejeződése is egyben.⁷ Ebből adódóan meglehetősen nehéz pontosan felosztani a szöveget. Ennek belátására elég megnézni a kommentárokat, hányféle felosztási javaslattal állnak elő. Ezen belül is a versünk egy olyan részben helyezkedik el, ami rövid antitetikus kijelentések sorozata, melyek a szerző véleménye szerint nem igényelnek bizonyítást, mivel feltételezi, olvasói egyetértenek azokkal. Éppen ezért, jobb megoldásnak kínálkozik, ha a teljes 3. fejezeten belül próbáljuk meg értelmezni az 1Jn 3,8 kijelentését.

Isten Atyaként említése (1Jn 3,1) kifejti, mit jelent „tőle származni” (1Jn 2,29⁸) és magával hozza, szinte vonzza, hogy a szerző Isten gyermekeiről szóljon, – a szókapcsolat első alkalommal jelenik meg itt a levelünkben (korábban a levél írója és a közösség tagjainak viszonyára vonatkozott, de ott kicsinyítő képzővel ellátott formában: τεκνία – 1Jn 2,1.18.28). Az Istentől származás, ami az Ószövetségben még a királyi-messiási privilégium volt (Zsolt 2,7; 110,3), most minden hívő sajátja – hasonlóan a hellenizmusban ismert nézethez⁹, akik nevüket büszkén viselhetik: „és azok is vagyunk”. A döntő kérdés tehát így hangzik: kinek a gyermeke vagy? Ezt pedig meghatározza minden (παῖς) ember cselekedetét, ill. a cselekedetek alapján lehet eldönteni, kihez tartozik a másik, mindenki „aki bűnt cselekszik, tör-

⁷ Lieu, *The Theology*, 22. J. M. Lieu ugyanitt azt is kifejti, hogy ha mégis megszeretnénk határozni a levél legkarakteresebb tanítását, akkor azt nem az ellenfelekkel folytatott polémiaiból kiindulva kell megtennünk, hanem kerettémájára fókuszálva, ami az örök élet hirdetése (1Jn 1,2; 5,13.20).

⁸ A 2,29a-ban megjelenő „igaz” még Jézusra utalt (vö. 1Jn 2,1; 3,7), a 29b viszont már Istenre vonatkozik – Schnelle, *Johannesbriefe*, 114.

⁹ Lásd ehhez Schnelle, *Johannesbriefe*, 114k.

vénytelenséget is cselekszik, mert a bűn: törvénytelenység”¹⁰ (1Jn 3,4). A mondat, noha a két kifejezés szinonimái is lehetnek egymásnak (vö. Zsolt 51,5), mégis megfordítja a megszokott sorrendet: aki megszegi a törvényt, az bűnt követ el. Az *ἀνομία* kifejezés azonban itt a gonosz működésére utal, a törvénytelenység állapotában létezésre a jelenben és az utolsó napokban: a vétkezés több mint egyetlen elszigetelt bűn.¹¹ Ez az apokaliptikus kép pedig kiválóan illik a levél korábbi részeihez és az egész mondanivalójába, ami a 2,18-ban az antikrisztusok (vö. 1Jn 4,3),¹² a gyülekezetből kivált tévtanítók¹³ működésére utal a jelenben, majd a 3,8.10-ben ismét visszatér az érvelésbe, ezúttal az ördöghöz (*διαβολος*) kapcsolva a bűn cselekvését.¹⁴ Vagyis a szerző azt teszi megkérdőjelezhetlenné, hogy a bűn cselekvése Isten ellenlábasa malmára hajtja a vizet és nem valamiféle konkrét törvényt kell keresnünk a kijelentés hátterében.¹⁵ Ebből adódóan, minden olyan tett, ami szembe megy Isten akaratával bűn, ami a törvénszegőnek ad teret a világban.¹⁶ Jézus pedig azért jött, hogy elvegye a bűnöket. Erre azért lehetett képes, mert benne nem volt bűn.

¹⁰ Bolyki J. fordítása (A tanúvallomás folytatódik, 148). Érdemes felhívni arra a figyelmet, hogy a „törvény” kifejezés nem jelenik meg a levélben.

¹¹ Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 150. Erre utal F. Vouga is, amikor hangsúlyozza, a kifejezés nem vétségre utal, hanem ahogyan a Róm 6,19-ben és a 2Kor 6,14-ben, a sötétségből-létezésre (Aus-der-Finsternis-Sein) – Johannesbriefe, 52. Hasonló jelentéssel találkozhatunk a görög-hellenista szóhasználatban is – lásd Schnelle, Johannesbriefe, 118k.

¹² A hagyomány ismert volt az olvasók számára. „Azzal ,riasztja’ híveit, hogy az *ἀντίχριστος* itt van már mindazokban, akik tagadják, hogy Jézus a testben megjelent Krisztus.” – Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 62.

¹³ Az ellenfelek kérdését részletesen tárgyalja Vouga, Johannesbriefe, 46–48.

¹⁴ Lásd Klauck, Johannesbrief, 186k. A *διαβολος* főnév csak ezen a két helyen (1Jn 3,8.10) tűnik fel a levélben.

¹⁵ Hasonlóan az 1Jn 3,22 és 24-ben is általános érvényű a parancsolatok megtartása Jézus követői részéről. Csak a 23. vers konkretizálja, ahol egyes számban, parancsolatról olvashatunk. Ez eltér a levélben és az evangéliumon belüli alkalmazásától a szónak, hogy itt annak tartalma nem csak az egymás iránti szeretet, hanem a Krisztusba vetett hit is – vö. Beutler, Studien, 22.

¹⁶ Bultmann, Johannesbriefe, 55k.

Ezért aki hisz, az új életre szabadíttatott meg, ami nem esik a bűn hatalma alá.

Új érvet jelöl a „gyermekeim” megszólítás (1Jn 3,7), mindazonáltal ugyanazt a gondolatot folytatja a szerző, aki igazságot (δικαιοσύνη) cselekvő (vö. 1Jn 2,29; 3,10), az igaz (δίκαιος);¹⁷ az ilyen embereknek gyakorlatilag identitásuk részévé válik az igazság. Velük szemben a bűnt (ἀμαρτία) cselekvők állnak (1Jn 3,8) – létezésüket ez határozza meg, mert az ördögtől vannak. Ők egykoron a közösséghez tartoztak (vö. 1Jn 2,19; 4,1k) és még mindig kapcsolatban állnak a címzettekkel (1Jn 3,7). Az εἶναι ék kifejezés ezen személyek eredetére utal, ami valójukat is meghatározza, ők már a közösséggel szemben álló világhoz tartoznak. A 2,16-ban pedig arról olvashatunk, hogy ami a világban van (vö. Jn 3,31), az nem az Atyától van, ezért ez nem lehet a szeretet tárgya, mindazonáltal a világi javakkal helyesen is lehet élni (vö. 1Jn 3,17). Aki az Atyától van (ἐκ τοῦ θεοῦ/ – 3,10; 5,19), az Tőle született (1Jn 2,29; 3,9: Ő nemzette – ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται – lásd még 4,7; 5,1.4.18).¹⁸ „Feltűnő, hogy míg a 9. vers említi, hogy akik nem cselekszenek bűnt, azok Istentől születtek (9b), addig a 10. vers nem mondja ki az igazságtalanul cselekvőkről azt, hogy az ördögtől születtek volna, csak annyit, hogy ,nem Istentől valók.’”¹⁹ Tehát a gonosztól „csak” származnak, tőle vannak követői, ill. a világ a gonosz hatalmában van (1Jn 5,19), ezzel szemben Istentől születnek az övéi,

¹⁷ „...mint ahogyan ő is igaz” – a fogalom a megváltottak és a Megváltó hasonlóságát fejezi ki, ami meghatározza a következő versek gondolatát – vö. Vouga, Johannesbriefe, 54. „Az igazak cselekedete az igazság” gondolata az Őszövetségben is ismert, de még elterjedtebb a görög gondolkodásban – vö. Schnelle, Johannesbriefe, 120k.

¹⁸ Jogosan tekinti Bolyki J. az Istentől születés fogalomkörét elengedhetetlennek a szakasz megértéséhez (A tanúvallomás folytatódik, 143). Egyértelmű, hogy Isten gyermekei nem adoptálás útján, hanem nemzés – Tőle születés útján válnak azzá. Fontos viszont, hogy a „fiú” titulus kizárólag Jézust illeti meg. Nem véletlen, hogy elsőként az „Istentől születés” az 1Jn 2,29-ben tűnik fel, csak majd ez után, a 3. fejezetben és az 5,2-ben találkozunk az Isten gyermekei kifejezéssel – lásd Lieu, The Theology, 33k.49k.

¹⁹ Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 157. Ezt nyomatékosítja, hogy a 3,8a-ban is csak annyit áll, hogy aki abúnt cselekszi az „ördögtől van”, ami antitetikus paralelizmusban áll a 9a-val (Bultmann, Johannesbriefe, 57). Itt most nincs lehetőség kitérni arra a *crux interpretum*-ra, ami az 1Jn 3,9 és az 1,8-10 között áll fenn.

ami már most valóság. Csupán az marad kérdéses, hogy mivé lesznek (1Jn 3,2), miközben az is biztos, hogy a sötétség el fog múlni, legyőzött (vö. 1Jn 2,17; 3,8). Nem beszélhetünk tehát metafizikai dualizmusról, mintha két egyenlő fél (Isten és ördög) feszülnének egymásnak, ugyanakkor több pusztán valamiféle etikai dualizmusnál: a fényt Istennel azonosítja a levél (1Jn 1,5), de a sötétséget nem azonosítja explicit módon az ördöggel (vö. 1Jn 2,11).²⁰ Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy harmadik lehetőség, valamiféle semleges középén állás nem lehetséges. Ha Jézus az Atyától küldött üdvözítő, akaratának kijelentője, akkor a vele való találkozás döntés elé állítja az embert: a hit és hitetlenség antitetikus ellentétben állnak egymással.²¹ Ezt a radikális különbséget fejezik ki az emberek származására utaló, fentebb tárgyalt kifejezések.

Ezen a ponton érkezünk el az $\alpha\pi' \alpha\rho\chi\eta\varsigma$ értelmezéséhez. Már magából a kifejezésből két tényre bizonyosan fény derül: a gonosznak van kezdete – tehát nem egyenlő Istennel; valamint ez a kezdet későbbi, mint a Logos-é. Másfelől, folyamatosan munkálkodik: $\alpha\mu\alpha\rho\tau\acute{\alpha}\nu\epsilon\iota$.²² De vajon mennyivel korábbról létezik? Káin és cselekedete a gonosztól volt (3,12: $\epsilon\kappa \tau\omicron\upsilon \pi\omicron\iota\eta\rho\omicron\upsilon \eta\iota\nu$), tehát eddig a pontig bizonyosan visszanyúl a kezdet. „Kevésbé mitologikus nyelven nevezhetnénk azon erők perszonalifikálódásának, amelyek az embert saját bensőjéből a Gen 4 gyilkos tettehez űzik, ahogyan korábban a Gen 3-ban az Istennel szembeni lázadásba hajszolták.”²³ Ezt támasztja alá az „embergyilkos” kifejezés is (3,15: a testvér gyűlölete már gyilkosság),²⁴ ami az ördöghöz tartozás biztos jele (vö. Jn 8,44). Káin lesz tehát a példája az ördög kezdettől való munkájának: hogyan lépi túl a gyűlölet a személyiség határát, hatalmasodik el és ölt alakot a gyilkos-

²⁰ A szerző a dualizmus képi világát arra használja, „hogy a hívők közösségének kiválasztásáról alkotott meggyőződését kifejezze és értelmezze aktuális tapasztalataikat” – Lieu, *The Theology*, 83.

²¹ Schnelle, *Theologie*, 665.

²² Vö. Bolyki, *A tanúvallomás folytatódik*, 153.

²³ Klauck, *Johannesbrief*, 192.

²⁴ Vö. Bolyki, *A tanúvallomás folytatódik*, 167.

lásban, ami egyben a legszélsőségesebb ellentéte is a testvéri szeretetnek, ami Isten gyermekeit jellemzi.

De legalább ugyanennyire biztosan kijelenthetjük azt is, hogy noha a bűnesetnél is ott van a kísértő, Ádám és Éva bizonyosan nem tőle származott. Egyértelműnek tűnik tehát, hogy a gonosznak, mint ember feletti hatalomnak, akitől származni lehet, a kezdete Kánihoz köthető – amit csak még nyomatékosabbá tesz a tény: ez az egyetlen egyértelmű utalás a teljes levélben az Ószövetségre.²⁵ Az emberből, az ember által kiszabadult gonosz belép tehát a történelembe és Káin, majd a későbbi generációk számára, már egy adottság, amibe beleszülettek. Tehát már nem csupán a gyülekezetbe még visszajáró tévtanítókról van szó, és nem is valamilyen konkrét üldözésről, ami a gyülekezetet érte,²⁶ itt az érvelés univerzálissá válik. Káin az első, aki már az ördögtől származhat,²⁷ és mivel a világot is ez határozza meg (vö. 1Jn 2,15-17), ezért ebből kitörni az ember csak Isten által tud, ha és akiben Isten a magja²⁸ benne van (1Jn 8,9).

Ahogy az ördög gyermekei arról ismerhetők meg, hogy a bűnt sokasítják, úgy Isten gyermekeinek az a jellemzője, hogy megmaradnak benne és Ő bennük,²⁹ ami abban nyilvánul meg, hogy szeretik

²⁵ Számos kutató vélte úgy, hogy az újszövetségi iratok közül 1Jn áll a legtávolabb az Ószövetségtől, amit a két közösség, a zsidóság és keresztyénség végleges szétválása számlájára írtak. Ma már inkább az vált uralkodó nézetté, hogy a levél háttérében, érvelésében az explicit utalások hiánya ellenére kimutatható az Ószövetség hatástörténete – a kutatástörténeti áttekintéshez lásd Lieu, *Scripture and Tradition*, 458–461.

²⁶ Schnelle, *Johannesbriefe*, 126.

²⁷ Vö. Klauck, *Johannesbrief*, 192.

²⁸ Lásd ehhez Bolyki, *A tanúvallomás folytatódik*, 155. A „mag” kifejezés fontos szerepet játszik a Káin-történethez kapcsolódóan is. A zsidó hagyományban elterjedt nézet volt, hogy nem Káinban, hanem Sétben folytatódott Ádám magja (lásd Gen 4,25) – Lieu, *The Theology*, 35; uő. *Scripture and Tradition*, 469–471.

²⁹ A levél egyik központi fogalma, részletes elemzését lásd Vouga, *Johannesbriefe*, 49k. Feltűnő különbség a megmaradni valakiben gondolatához kapcsolódóan, hogy míg az evangélium Krisztusban maradásról beszél (vö. Jn 6,56; 15,1-7), addig a levél jellemzően az Istenben maradásról szól (3,24; 4,12-16), miközben olyan perikópákat is találunk, ahol nem lehet teljességgel eldönteni, hogy Istenre, vagy Jézusra vonatkozik (1Jn 2,6.28; 3,6.24; 4,13) – a témához lásd Lieu, *The Theology*, 41–45.

egymást. Ez pedig nem más, mint betöltése annak az üzenetnek (ἀγγελία), amit kezdettől fogva hallhattak. A „kezdetől” itt a keresztyén létezés kezdetére mutat,³⁰ a keresztségre, ahonnan fogva hallották ezt az üzenetet: szeressük egymást (vö. Jn 13,34; 15,12.17). Ahogy fentebb már utaltunk rá, ezen a ponton említi meg a levél szerzője Káint, mint a testvérszeretet legmegdöbbentőbb ellentét. „És miért gyilkolta meg?” – veti fel a kérdést a szerző. Talán – véli *Rudolf Bultmann* – elég lenne annyit írnia válaszként: „mert gyűlölte” (vö. 1Jn 3,15).³¹ De a levél szerzője sokkal többet tud az esetről, mint ami az eredeti történetben benne van. A Gen 4,1-16 roppant szűkszavúan szól az indítékokról, ugyanakkor egyértelműen utal rá, hogy Káinnak még lett volna esélye uralkodni a bűnön (Gen 4,7)! Éppen ezért a gyilkosság kiváltó okáról csak homályos sejtéseink lehetnek. Ez már az Ószövetség lelkes olvasóit is zavarta, ezért bizonyos részletekkel kiegészítették az elbeszélést, az 1Jn szerzője pedig úgy tűnik, ismerte ezeket a zsidó hagyományból származó kiegészítéseket. Ott Káin már az áldozat bemutatása előtt gonosz (πονηρός), szemben az igaz (δίκαιος) Ábellel,³² a gonosz szolgálatában állt és elfordult Istentől (ez esetben azért az nehezen érthető, miért dühítette fel annyira, hogy Istennek nem tetszett az áldozata?). A másik ilyen „háttér információ” a zsidó hagyományból, miszerint az áldozata azért nem volt kedves Isten előtt, mert már eleve rossz lelkülettel vitte az oltárra. De aminthogy Kániról szinte semmit nem árul el az ósz-i perikópa, úgy Ábelről sem tudunk meg túl sok információt, azt pedig végképp nem állítja a Genézis leírása, hogy igaz lett volna. Ez is a későbbi hagyományformálás eredménye: az egyre gonoszabbá váló Káinnal szem-

³⁰ Lásd Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 160. R. Bultmann is kiemeli a párhuzamot az 1Jn 1,5-tel, eltérésként említi, hogy ott az ἀγγελία tartalma a hit, itt etikai követelmény (Johannesbriefe, 59).

³¹ Bultmann, Johannesbriefe, 59. Később R. Bultmann így ír: „A nagy vagy-vagy, ami uralja a 2,29-3,9k szakaszt, Isten vagy az ördög gyermekei, döntéshez ér a szeretet és gyűlölet vagy-vagy-ában, és ebben dől el az élet és halál vagy-vagy-a.” Vagyis, aki nem marad meg a szeretetben (3,14), az nem csupán a halálban marad, hanem maga is a halálhoz járul hozzá, gyilkossá válik (3,15) – Johannesbriefe, 60.

³² Vö. Lieu, Scripture and Tradition, 467.

ben egyre kiválóbb lett Ábel (vö. még Mt 23,35; Zsid 11,4).³³ Mindezt látva nem lepődhetünk meg azon, hogy levelünkben is sokkal sokkolóbb és végletebb az esemény leírása, mint a Gen 4,1-16-ban. Itt Káin leöli, lemészárolja (σφάζω) testvérét (bizonyosan nem véletlen, hogy Ábel neve nem jelenik meg, miközben az itt szereplő „testvér” kifejezés a levél címzettjeinek megszólítása).³⁴ A miértre pedig az a válasz, hogy mivel a gonosztól volt, ezért a cselekedetei is gonoszak, a láthatatlan valóság meghatározza a láthatót, ami leginkább a szeretet cselekedeteiben, vagy ezek elmaradásában vizsgálható.³⁵ Káin lesz a világ gyűlöletének (1Jn 3,13) a reprezentánsa, az a fekete háttér, ami előtt jól látszódik még a leghaloványabb fény is. Káin lesz az elrettenítő példa arra, hová vezet, ha valaki a rossz oldalon áll, mit jelent az ördög gyermekének lenni.

2.2. A Jn 8,44 tanúságtétele

Ahogy az 1. pontban láthattuk, az evangéliumban csupán ezen az egy helyen olvashatunk az ördög tetteiről és ezek hatásáról az emberekre, amit János egy vitabeszédbe ágyaz (Jn 8,30-59). Az ellenfelek az ígéretre, miszerint Jézus igazsága szabaddá teszi azokat, akik megismerték azt, válaszként arra utalnak, hogy Ábrahám gyermekei, akik soha nem voltak szolgák. Ezzel nyilván joggal lehetne vitába szállni, Jézus mégsem ezt teszi, hanem rámutat, hogy aki a bűnt cselekszi, az a bűn szolgája (Jn 8,32-36).³⁶ A valódi szolgaság ugyanis nem külső körülmény, hanem a bűn alá vetettség. A vita következő szakaszában, már az Isten gyermekei – ördög gyermekei ellentétén van a hangsúly. Itt az ellenfelek ismét az ősatyára, őseik hagyományára hivatkozva vetik el Jézus tanítását és törnek életére (vö. Jn 5,16.18;

³³ Lásd ehhez Klauck, Johannesbrief, 204–206; továbbá Bolyki, A tanúvallomás folytatódik, 162–165.

³⁴ Vouga, Johannesbriefe, 56.

³⁵ Lásd ehhez Lieu, The Theology, 65–71.

³⁶ Hasonlóan Pálhoz, János is úgy beszél a bűnről, mint hatalomról, ami az ember felett áll – Klaiber, Johannesevangelium, 238.

7,1.19, 10,31-39; 19,7).³⁷ Jézus azonban itt sem az emberi származással érvel, hanem két, emberfeletti származásról beszél: kit képviselsz a világban. Míg Ő és azok, akik rá hallgatnak, az Atya gyermekei és azt teszik, amit tőle láttak (Jn 8,37), addig ellenfelei az általa hirdetett igazsággal szembesülve meg akarják ölni őt, pedig Ábrahám ezt nem tette volna. Önelégülten hivatkoznak rá, hogy ők nem a paráznaság gyermekei³⁸ és Isten az ő Atyjuk, de ez káromlás a szájukból, hiszen Jézus életére törnek.³⁹ Számukra a bűn a törvény megszegését, az ezzel szembeni engedetlenséget jelenti, nem egy hatalmat, aminek ki vannak szolgáltatva (vö. Jn 8,34). Ezzel szemben Jézus éppen azt teszi egyértelművé, hogy valójában az ördög (δαιμόλιος) gyermekei, ő a valódi atyjuk és nem Isten (Jn 8,44).⁴⁰ Ebből fakadóan az ördög akaratát teljesítik, aki embergyilkos (άνθρωποκτόνος – a kifejezés csak itt és fentebb elemzett 1Jn 3,15-ben jelenik meg a teljes Újszövetségben) volt kezdettől fogva (ἀπ’ ἀρχῆς), és nem állhat meg az igazságban (ἀληθεία), mert az nincs meg benne. Viszont a hazugság (ψεῦδος) a sajátja, mert az ő maga, annak ő az atyja: „csak akkor nem hazudik,

³⁷ A Jn 5-10 fejezeteinek ez lesz az egyik kulcsmotívuma, ill. az a kérdés, ami életre hívja ezt az indulatot: kit képvisel Jézus? – lásd ehhez Borgen, *Observations on God's Agent and Agency in John's Gospel*, Chapters 5-10: Agency and the Quest for the Historical Jesus c. tanulmányát, különösen 209–211.

³⁸ Számos kérdést vet fel ez a kijelentés. R. Bultmann úgy véli, a zsidók abból adódóan, hogy megfosztotta Jézus szava őket az „atyjuktól”, ezzel kvázi a paráznaság gyermekeivé váltak (Johannes, 239). Akadtak, akik ebben éles kritikát láttak a zsidók részéről, ami Jézus születésének körülményeire utalna (pl. Lenkeyné, János evangéliuma, 89). Mások Ismael származására utaló elemként értelmezték. Az elsőt Bolyki J. cáfolja (Tanúvallomás, 244), a másodikat K. Barth (Erklärung, 383). Feltételezhetően itt a kifejezés az idegen istenek imádatára utal és a zsidók ezzel azt akarták érzékeltetni, hogy ők hűségesek Ábrahám Istenéhez.

³⁹ Bolyki, Tanúvallomás, 244k. „Ha a tradíció élet-ellenes gesztusok hivatkozási alapjává lesz, ott valami végzetes félreértés következett be azok körében, akik arra hivatkoznak” – Lenkeyné, János evangéliuma, 88.

⁴⁰ A Jn 8,44 fordítását a dupla genitívus (szó szerint: az ördög atyjától – ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ δαιμόλιου) meglehetősen nehézvé teszi, a RÚF – ahogyan az egzegéták többsége javasolja (pl. Schnelle, *Evangelium*, 211) –, vesszőt tesz a két főnév közé. Bolyki J. fordítása: „ti az ördög atyától valók vagytok” (Tanúvallomás, 245). Elképzelhető, hogy ennek a háttérben is Káin alakja jelenik meg, aki apaként tekinthetett az ördögre – Lieu, *Scripture and Tradition*, 471.

ha hazudik”.⁴¹ Ezért azokat, akik tőle származnak, roppant módon ingerli az igazság, mivel képtelenek⁴² megérteni, sőt, már csak hallani is az igazságot (Jn 8,47), erre vall összes érvük Jézus szavával szemben. Ez pedig egyet jelent az ítélettel, hiszen a kijelentés nem lenne kijelentés, ha nem járna ilyen radikális következménnyel, ha nem követelne döntést és kizárólagos engedelmességet.⁴³ Ezt a kizárólagosságot adja vissza az evangélista azzal a végzetesen könyörtelen állítással, hogy valaki Istentől, más pedig az ördögtől származik. Különösen izgalmas, hogy vitabeszédben Jézus ellenfelei ez esetben is olyan zsidók, akik már régóta hittek benne (Jn 8,31: πεπιστευκότας – perfektumi alak), tehát itt is, ahogyan az 1Jn-ban⁴⁴ a gyülekezeten belüli nézeteltérés áll a háttérben.⁴⁵ Ugyanakkor általános értelmet is hordoz, hiszen éppen az ördögtől származás teszi egyértelművé, hogy ez az egész emberiség, a világ problémája és nem csupán egy csoporté, miközben az evangéliumban ez konkrétan azokra vonatkozik, akik Jézust meg akarják ölni.⁴⁶ Jézus elutasítása sokkal inkább azt teszi egyértelművé, hogy a döntés mellette vagy ellene milyen következ-

⁴¹ Barth, Erklärung, 387. Lásd még ehhez Schnelle, Evangelium, 212.

⁴² „Α οτι ου̐ δύνασθε éppen azt mondja ki, hogy a hitetlenség döntése határozza meg az ember *létét*, hogy a hitetlenség valóban a hitetlenek *létformája*, és hogy az ember a hitetlensége mögött nem semleges” – Bultmann, Johannes, 240. Ezzel szemben Lenkeyné Semsey K. azt hangsúlyozza, hogy „nem az értelmi képességük hiányzik, hogy Jézus igényét megértsék, és hozzá forduljanak, vagyis nem a teremtésbeli adottságaik akadályozzák a Megváltó igényének elfogadását, hanem a góg...” (i. m. 90).

⁴³ Vö. Barth, Erklärung, 384.

⁴⁴ Lásd ehhez J. Beutler áttekintését (Studien, 46–48).

⁴⁵ A negyedik evangélium legpolemikusabb vitája ennek megfelelően nem a zsidók ellen szól, hanem arra a belső keresztyén vitára reflektál, hogy a megtért zsidókeresztyéneknek hűnek kell maradniuk az egyszer meghozott döntésükhöz – lásd ehhez Beutler, Studien, 70.74–76.85; vö. Klaiber, Johannesevangelium, 236.

⁴⁶ Vö. Schnelle, Theologie, 644.

ménnyel jár,⁴⁷ ill. azt is, hogy ez nem csupán egyszeri tette az embernek, hanem folyamatos döntés a hívők részéről Jézus mellett: „ha megmaradtok (μείνητε)⁴⁸ az ígében, valóban tanítványaim vagytok” (Jn 8,31).

A szövegből kiviláglik, két erő feszül egymásnak a hazugságé és az igazságé, mint ahogyan az is, hogy mindkettőnek akadnak követői az emberek körében, ez az oka a végzetes félreértésnek. Az Atyától, ill. az ördögtől származásból pedig arra következtethetünk, hogy a két csoport között önerőből nem lehetséges az átjárás, ahogyan az is egyértelmű, hogy a „kihez tartozás” tétjét csak a hívő létezésből visszatekintve láthatjuk meg.⁴⁹ A Teremtő esetében nem meglepő, hogy tőle lehet származni, de vajon mire utal az ördögtől származás? Nyilván nem jelenthet teremtetést, hiszen arra csak Isten képes. Az ördögtől származás esetében logikusabbnak tűnik arra gondolni, hogy az ember természetes születése révén tartozik hozzá és ebből az állapotából csak Isten által lehet képes kitörni, az újjászületés által (vö. Jn 3,1-12). Nem arról van szó tehát, hogy az ember elkövet egy hibát, hanem arról, hogy a hibában él. „Ezt az alapvető, mindent átfogó von-Haus-aus-hibában-létezést jelenti, hogy az ördög az atyja valaki-

⁴⁷ Schulz, Johannes, 137. Mindazonáltal senki nem hivatkozhat arra, hogy nincs érzékszerve meghallani Isten kijelentését, mert ezzel senki, így a hívők sem rendelkeznek. „A kijelentés azt jelenti, hogy Isten önmagát közli az emberrel, akinek nincs erre érzékszerve, aki nem élheti ezt át, aki ebben csak hinni tud.” – Barth, Erklärung, 385. Hasonlóan érvel R. Bultmann, az ember önértelmezését kérdőjelezi meg a kijelentés, ha ezt valaki nem képes feladni, akkor képtelen lesz hallani (Johannes, 239k).

⁴⁸ A kifejezés arra utal, hogy „János Jézus szavát, mit életteret szemléli, amiben az ember tartósan benne élhet. Ezért a megmaradás a valódi tanítványság ismertetőjele...” – Schnelle, Evangelium, 208.

⁴⁹ Barth, Erklärung, 386. A felismerésen túl, azt is fontos látni, hogy mivel Jézus kijelentése döntésre hív, ezért az ördöghöz tartozás nem lehet determinisztikus (vö. Bultmann, Johannes, 240), hanem a Kijelentővel találkozó ember egzisztenciájának pillanatfelvétele. Ugyanakkor Isten akaratának a hirdetése a predestináció hirdetése is egyben. De nem abban az értelemben, hogy „a döntés megszületett, hanem abban, hogy a döntés meg fog születni, ennek hirdetése az embereknek a következő pillanat értelmé, amin minden múlik” – Barth, Erklärung, 389.

nek.”⁵⁰ Ennek a dualizmusnak a szereplői azonban mégsem rendelkeznek ugyanakkora erővel, a gonosz úgy jelenik meg, mint a kijelentés negatív következménye, amennyiben azt valaki nem képes meghallani, megérteni és elfogadni.⁵¹ Arra a kérdésre pedig, hogy ez mikortól van így, az „embergyilkos” kifejezés segíthet választ találni, aminek háttérében, ez esetben is egyértelműen Káin történetétét sejtethetjük. *Bolyki János* is utal erre a kommentárjában, de mindehhez hozzáveszi a hazugságot is, ami az ördög első tetteire utalna a Paradicsomban.⁵² Ezzel az érveléssel azonban nem feltétlenül értünk egyet, mivel Jézus egyszer sem állítja támadóiról, hogy hazugok lennének, a hangsúly azon van, hogy az életére törnek. Ha tehát a kezdőpontra vagyunk kíváncsiak, akkor ismét az „embergyilkos” kifejezés segíthet közelebb bennünket a megoldáshoz, hiszen csupán a két tárgyalt szövegben jelenik meg, ahol a gonosz kezdetéről van szó a jánosi iratokban (Jn 8,44; 1Jn 3,15). Ez jelöli ki a „kezdetben”-t, amiből minden más adódik: a hitetlenség, a hazugságban élés és a gyilkolás ösztöne. Ezzel szemben Jézus éppen arról biztosítja az övéit, hogy aki megtartja az ígét, az nem lát halált soha (Jn 8,51).

3. Következtetések

A 4. evangélium és az 1Jn számos satanológiai kijelentést tartalmaz. Az ördög az úr a világban (Jn 12,31; 14,30; 16,11; 1Jn 5,19); nem pusztán Júdás árulásának okozója, hanem minden bűn forrása (Jn 6,70; 13,2.27; 1Jn 3,8). Az igazsággal szemben az ő ereje a hazugságban áll.

⁵⁰ Barth, Erklärung, 388.

⁵¹ Lásd ehhez Schnelle, Theologie, 665k.

⁵² Bolyki, Tanúvallomás, 245; továbbá Lenkeyné, János evangéliuma, 90; Klauck, Johannesbrief, 59. R. Bultmann, véleménye szerint nem vonatkozhat a kezdetben az ördög esetében egy történeti eseményre, hanem a mítosz nyelvén vezeti vissza ez ember helyzetét egy történelem előtti misztikus történésre a paradicsomban (vö. Johannes, 242–244). Ugyanígy W. Klaiber is a paradicsomi esetet véli felismerni ebben a kijelentésben (Johannesevangelium, 242k). S. Schulz viszont éppen ez ellen érvel: a hazugság itt nem pusztán „becsapás” vagy „tévedés”, ezért első rendben nem gondolhatunk a bűnesetre, hanem azért neveztetik az ördög a hazugság atyjának, mert nem képes másra; eredendően ellenfele az igazságnak és ezért Isten Fiának (i. m. 138).

Vagyis a zsidóság nem az egyedüli ellenfele Jézusnak, sokkal inkább a világot reprezentálja Jézus történetében, amelyben a gonosz erő munkálkodik. Ez az erő tehát nem csak a zsidóságot hatja át, hanem ez működik Pilátusban és a görög-római világban is.⁵³ Ugyanakkor csak a fentebbi két szakasz tesz utalást az ördög működésének kezdetére. Kijelenthető továbbá, hogy mindkét helyen dualisztikus ellentétként van ábrázolva az Istenhez és az ő Fiához tartozók, a tőle születettek és a velük szemben az ördögtől származók létezése. Ugyancsak mindkét szakasz jellegzetessége, hogy abban olyan embereket sorol a szerző az ördögtől származók közé, akik korábban Jézus követői voltak, ami logikus is, hiszen csak azok képesek meglátni, hogy eladdig a sötétségben éltek, akik már egyszer a fényben jártak, ill. most is abban élnek. Mindezen sajátosságok alapján kijelenthető, hogy mindkét szöveg ugyanannak a hagyománynak a feldolgozása és alkalmazása az éppen adott helyzetre.⁵⁴ Ezért az alapmotívum mindkettőben közös: az ördög működését a történelemben Káin tettehez köti. Káin számára már nincs választás, hogy a Paradicsomban, vagy azon kívül szeretne-e élni. Az őt követő generációkra pedig ez hatványozottan igaz. A gonosz hatalmasodik és növekedik a bűnök számával: amit Isten ellenében követünk el, azzal teret adunk az ördögnek. Így az emberiség egészét meghatározó kárhozatos hatalommá terelődik, ami létezésével megelőzi az egyén létét és kényszerít gyakorol rá. Ebbe a kárhozatos közegbe születik bele mindenki, ami tetteit is messzemenőkéig meghatározza.

Tanulmányunkban nem tértünk ki Káin alakjára a Szentírás más könyveiben és az intertestamentális kor irodalmában, ami bevallott hiányossága írásunknak. De egyben ösztönzés is arra az olvasó számára, hogy ebbe az irányba kutatva cáfolja, vagy alátámassza a jánosi irodalomban fellelhető két, az ördög kezdetéről szóló szakaszhoz tett megállapításainkat.

⁵³ Schnelle, *Theologie*, 644

⁵⁴ Vö. Lieu, *Scripture and Tradition*, 477.

Felhasznált irodalom

- BARTH, Karl, *Erklärung des Johannes-Evangeliums* (Kapitel 1-8), TVZ, Zürich, 1976.
- BEUTLER, Johannes, *Neue Studien zu den johanneischen Schriften*, V & R unipress – Bonn University Press, Göttingen, 2012.
- BOLYKI János, „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*, Osiris, Budapest, 2001.
- BOLYKI János, *A tanúvallomás folytatódik. Kommentár János leveleihez*, Osiris, Budapest, 2008.
- BORGEN, Peder, *The Gospel of John: More Light from Philo, Paul and Archeology*, Brill, Leiden – Boston, 2014.
- BULTMANN, Rudolf, *Das Evangelium des Johannes*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1957.
- BULTMANN, Rudolf, *Die drei Johannesbriefe*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1967.
- KLAIBER, Walter, *Das Johannesevangelium. Teilband 1: Joh 1,1-10,42*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2017.
- KLAUCK, Hans-Josef, *Der erste Johannesbrief*, Benzinger – Neukirchener Verlag, Zürich – Neukirchen Vluyn, 1991.
- LENKEYNÉ, Semsey Klára, *János evangéliuma 6-12. részek magyarázata*, DRHE, Debrecen, 2000.
- LIEU, Judith M., What was from the Beginning: Scripture and Tradition in the Johannine Epistles, *NTS* (39), 1993. 458–477.
- LIEU, Judith M., *The Theology of the Johannine Epistles*, Cambridge University Press, Cambridge, ²1997.
- SCHNELLE, Udo, *Die Johannesbriefe*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2010.
- SCHNELLE, Udo, *Das Evangelium nach Johannes*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, ³2016.
- SCHNELLE, Udo, *Theologie des Neuen Testaments*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, ³2016.
- SCHULZ, Siegfried, *Das Evangelium nach Johannes*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1978.
- VOUGA, François, *Die Johannesbriefe*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1990.